

STILIAUS PROBLEMA LUDWIGO WITTGENSTEINO FILOSOFIJOJE

Darius Klibaldičius

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedros doktorantas

1. „...iš tikrųjų filosofija turėtų būti tiktai *kuriama*“

Straipsnyje nagrinėjama Ludwigo Wittgensteino (1889–1951) filosofijos stilistika paties autoriaus paskelbtuose veikaluose *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), *Filosofiniai tyrinėjimai (Philosophischen Untersuchungen)*, 1953) ir pomirtiniame pastabų rinkinyje *Kultūra ir vertybė (Culture and Value)*, 1980)¹.

Tradiciškai Wittgensteino filosofija skirstoma į ankstyvąją ir vėlyvąją. Pirmajai priklauso *Tractatus Logico-Philosophicus* (toliau tekste – *Traktatas*), kuriame plėtojama kalbos kaip atvaizdo samprata, o antrajai – *Filosofiniai tyrinėjimai* (toliau tekste – *Tyrinėjimai*), kuriuose pagrindžiama kalbos žaidimų teorija. Tačiau taip skirstoma Wittgensteino filosofijos turinio, bet ne stiliaus atžvilgiu. *Traktatas* ir *Tyrinėjimai* priklauso analitinei Wittgensteino mąstymo ir rašymo strategijai (su kai kuriomis išimtimis), o pomirtinė knyga *Kultūra ir vertybė* atstovauja literatūros ir kultūros filosofijos tradicijai.

¹ *Kultūra ir vertybė: pabiros pastabos (Vermischte Bemerkungen)*. Šį veikalą suredagavo ir išleido Wittgensteino mokinys suomių filosofas Georgas Henrikas von Wrightas (1916–2003). Už galimybę juo pasinaudoti dėkoju dr. Saulenei Pučiliauskaitei.

Wittgensteinui gyvam esant didžioji dalis jo filosofijos liko nepaskelbta, daugybė filosofinių idėjų pasiliko pastabų, užrašų pavidalu. *Kultūroje ir vertybėje* atsiskleidžia Wittgensteino nuostata, kad jis nepretenduoja į baigtą filosofinę sistemą, diskurso nuoseklumą ar tradiciškai organizuotą argumentacinę struktūrą. Siekdamas minties ir išraiškos vienovės, autorius remiasi fragmentiško rašymo maniera, kuri tapo pradine medžiaga tolesniems apmąstymams.

Richardas Rorty *Filosofijoje ir gamtos veidrodyje* pabrėžia, kad Wittgensteinas drauge su Martinu Heideggeriu ir Johnu Dewey yra edifikuojantys mąstytojai, skeptiškai nusiteikę sisteminės filosofijos ir vientiso antropologinio diskurso atžvilgiu:

Sisteminiai filosofai nori pastatyti savo objektą ant saugaus mokslo kelio. Edifikuojantys filosofai nori palikti atvirą erdvę nuostabos jausmui, kurį retsykiais geba sukelti poetai – nuostabą, kad yra kažkas *naujo* (išskirta mano – D. K.) po saule, kažkas, kas *nera* (išskirta – R. R.) tikslus atvaizdavimas to, kas jau yra buvę; kažko, kas (bent jau akimirksniai) negali būti paaiškinta ir sunkiai beaprašoma“ (Rorty, 1979, 369–370).

Wittgensteinas dėmesį sutelkia ne tik į sakinio teisingumą ar klaidingumą, bet

ir į minties išraiškos būdą. Taigi stiliaus problema yra susijusi su kalbos vartojimo pragmatika – ji aktuali ir filosofinius, ir meninius tekstus rašantiems autoriams. Filosofiją Wittgensteinas supranta kaip kūrybinį veiksma: „Manau, aš apibendrinau savo požiūrį į filosofiją sakydamas: iš tikrųjų filosofija turėtų būti tiktai *kuriama*“² (Wittgenstein, 1984, 24). Taigi filosofija galimà kaip viena iš kūrybos formų, artima poezijai.

Wittgensteinas išbandė keletą meninės veiklos formų. Jis domėjosi architektūra ir bendravo su architektu Paulu Engelmannu (1891–1965). Tarp mokytojavimo valstybinėse Austrijos mokyklose ir profesoriavimo Cambridge, Wittgensteinas 1926–1928 m. suprojektavo ir pastatė Kundmanngasėje asketišką vilą savo seseriai Margaretei Stonborough. Wittgensteinas lipdė skulptūras pas skulptorių Michaelį Drobilą (1877–1958), taip pat yra išlikusių jo bandymų komponuoti muziką. Wittgensteino meninė praktika rodo jo abejonę dėl pačios filosofijos praktikavimo (apie filosofavimo nutraukimo sąlygas jis užsimena 133 *Tyrinėjimų* fragmente). Rorty supratimu, filosofijos praktikavimas yra probleminis dėl *Tiesos*, *Gėrio*, *Proto* ir panašių sąvokų apmąstymo: „Pragmatistai sako, kad didžiausia viltis filosofijai yra nepraktikuoti Filosofijos. Jie mano, kad ji nepadės pasakyti nieko teisingo mąstant apie Tiesą, taip pat nepadės gerai elgtis mąstant apie Gėrį ir nepagelbės būti protingam mąstant apie Protingumą“ (Rorty, 1991, xv).

² Kursyvas – Wittgensteino. Vokiška frazė – *dichten*, angliškas vertimas – *poetic composition*, galimas lietuviškas vertimas – *kuriama, rašoma, komponuojama*.

Tiesos poreikis, pasak Rorty, yra pragmatinio pobūdžio, nes žmonių rašomi veikalai yra mėginimai patenkinti žmogiškuosius poreikius, o bet kokios su tiesos samprata susijusios modifikacijos audrina humanistinę vaizduotę: „Maždaug prieš du šimtus metų mintis, kad tiesa buvo sukurta, užuot ją atradus, sužadino Europos vaizduotę“ (Rorty, 1989, 3). Kadangi tiesa neatrandama, ji sukuriama arba padaroma, todėl filosofinių tekstų rašymo klausimas tampa literatūros problema. Straipsnyje „Nuo religijos per filosofiją prie literatūros“ Rorty svarsto straipsnio pavadinime užfiksuotą Vakarų intelektualo minties kryptingumą – klausimas „Ar tai teisinga?“ užleido savo garbingą vietą klausimui „Kas naujo?“ (Рорти, 2003, 32–33). Naujumo reikalavimas susijęs ne su tiesa, bet su stiliumi, todėl Wittgensteino filosofijoje tiesos klausimą galima redukuoti į stiliaus problemą. Kadangi filosofija ir literatūra yra teksto rašymo formos, jos atlieka panašų darbą – leidžia rašančiajam *kurti* stilių kaip savo asmeninę tiesą. Apmąstydamas Gustave'o Flaubert'o mintį „Le style c'est l'homme“ (*stilius yra žmogus*), Wittgensteinas mano, kad tikslesnis teiginys yra Georges-Louis Leclerc de Buffono (1707–1788) tezė: „Le style c'est l'homme même“ (*stilius yra žmogaus paveikslas*) (Wittgenstein, 1984, 78). Taigi stilius nėra tik susitarimo ar rašymo taisyklių visuma, jis yra neatsiejamas nuo paties rašančiojo žmogaus – stilius yra žmogaus paveikslas formavimas, tai pirminė nuoroda į patį asmenį, nes jis atskleidžia ir *parodo* patį žmogų. Kitaip tariant, Wittgensteino filosofijoje tarp to, kas nutylima arba pasakoma aiškiai, yra dar trečiasis ke-

lias – rodymas stiliumi. Kaip teigia Lambertas Wiesingas savo straipsnyje „Estetinės filosofavimo formos“, žmogų sukuria stilius: „Ne tiesa, o stilius yra žmonių steigėjas“ (Wiesing, 1995, 118). Šis autorius cituoja 1930–1935 metų Wittgensteino paskaitas, kuriose filosofas tyrinėja minčių stilių ir atkreipia dėmesį į pasaulio kūrimo situaciją: „[...] Dievas yra vienas stilius; ūkas – kitas. Skirtingas stilius gali suteikti mums pasitenkinimą, bet vienas stilius nėra protingesnis už kitą“ (*ten pat*, 118). Wittgensteino atveju „teisingais“ laikomi tie teiginiai, kurie gali būti stilistiškai įtraukti į sistemą. Jie yra „teisingi“ tiek, kiek dalyvauja kalbos žaidimuose.

Pasak Rorty, po Nietzsche's gyvenę filosofai, ypač „Wittgensteinas ir Heideggeris, rašė filosofiją tam, kad atskleistų individualumo bei atsitiktinumo universalumą ir būtinumą. Abu filosofai įsivėlė į Platono pradėtą ginčą tarp filosofijos ir poezijos ir abu mėgino parengti garbingus terminus, kuriais filosofija galėtų nusileisti poezijai“ (Rorty, 1989, 26). Poetinis kalbos vartojimo variantas, neapsiribodamas sąvokomis, apima asmenybės ir kalbos atsitiktinumą, suteikdamas sąlygas paties autoriaus savikūrai. Šis supratimas rezonuoja su Deleuze'o mintimi, kad kiekvienas literatūros darbas savaime atskleidžia autoriaus gyvenimo būdą ir formą: „Didžiam rašytojui stilius visuomet yra ir gyvenimo stilius“ (Deleuze, 1997, xv).

Viena kebliausių Wittgensteino filosofijos problemų yra mėginimas *aiškiai* išreikšti mintį ir nubrėžti ribą, už kurios nebeįmanoma jokia aiški išraiška. Paties filosofo teigimu, jam galbūt pasisėkė išreikšti tik pusę, o iš tiesų gal tik dešimtadalį to,

ką jis norėjo išreikšti: „Vis dėlto tai kažką reiškia. Dažniausiai mano rašymas tėra 'mikčiojimas'“ (Wittgenstein, 1984, 18). Šio filosofo kūrybos tyrinėtojas Kuhnsas straipsnyje „Filosofija kaip meno forma“ išryškina du Wittgensteino kalbos vartojimo aspektus – *pasakymą* ir *parodymą*. Pirmąjį aspektą jis sieja su filosofine kalbos samprata, o antrąjį – su poetine. Kuhnso teigimu, filosofinė kalba iš esmės yra sakymo kalba, o poetinis sakinys veikia kaip simbolis ir dėl to yra labiau rodantis, negu sakantis: „Ribas, kurias filosofija suteikia kalbai, poezija peržengia ne sakydama, bet rodydama“ (Kuhns, 1971, 240). Poetinis kalbos *pasirodymas* pareikalauja ir kito aspekto – tylėjimo. Pats Wittgensteinas nekūrė poezijos, tačiau ja domėjosi ir mėcenavo gabius autorius³. 1917 m. balandžio 9 d. laiške Engelmannui Wittgensteinas komentuoja poeto Johanno Ludwigo Uhlando (1787–1862) eilėraštį: „Uhlando eilėraštis yra ištis puikus. Tai yra taip, kaip yra: jei tik tu nebandai pasakyti to, kas neišsakoma, tai *nieko* neprarandama. Bet neišsakoma bus – neišsakoma – *patalpinant* į tai, kas išsakyta!“ (Engelmann, 1967, 7). Pats Engelmannas akcentuoja poezijos ir muzikos panašumą: „Pavyzdžiui, poeto sakiniai paveikia ne per tai, ką jie sako, bet per tai, kas juose pasireiškia, ir tas pats tinka muzikai, kuri taip pat *nieko* nesako“ (Engelmann, 1967, 83). Kitaip

³ Wittgensteinas atsiliepė į kultūros savitiraščio *Der Brenner* redaktoriaus Ludwigo Fickerio (1880–1967) kvietimą ir anonimiškai paskyrė iš savo tėvo paveldėtą 100 000 kronų sumą (tuomet lygią 4 167 svarams sterlingų). Primygtinai prašomas, Wittgensteinas vis dėlto atsisakė dalyvauti išrenkant paramos gavėjus. Pirmieji, pasinaudoję šia parama, buvo Rilke ir Traklis (plg. Engelmann, 1967, 139).

tariant, priešingai (filosofinei) literatūrai, menas nereikalauja *sakyti*: „Mene sunku pasakyti ką nors geresnio – už nieko nesakymą“ (Wittgenstein, 1984, 23). Idealiu atveju eilėraščio ar muzikinės temos supratimas reikalauja išreikšti mintis tiesiogiai, atsisakant sakinių. Eilėraščiui suprasti skirtingame paaiškinime Wittgensteinas teigia: „Vienu atveju sakinio mintis ir yra tai, kas bendra skirtingiems sakiniams, kitu – tai, ką išreiškia tik šie žodžiai šioje jų padėtyje“ (Wittgensteinas, 1995, 293). Filosofas pavadina „keistu prisipažinimu“ ir tai, ką rašo Heinrichas Kleistas 1811 m. sausio 5 d. *Vieno poeto laiške kitam*: „Labiausiai iš visų poetas norėtų perteikti pačias mintis be žodžių“ (Wittgenstein, 1984, 15). *Traktate* Wittgensteinas samprotavo: „To, kas *pasireiškia* kalboje, negalime išreikšti kalba“ (4.121), „Mano kalbos ribos žymi mano pasaulio ribas“ (5.6). Šiais teiginiais atsiveria toks poetų ir filosofų sukurtas „pasaulis“, kuris *egzistuoja kaip tekstas* (plg. Kuhns, 1971, 254). Filosofų ir poetų vartojama kalba ne tiek „nurodo į“ pasaulį, kiek pati yra pasaulis, į kurį nurodoma. Tačiau tai, ką filosofija stengiasi *pasakyti*, poezija *parodo* pačiu kalbos vartojimu. Priešingai logikai, poezija byloja apie pasaulio įvykius. Anot Wittgensteino, „pirmiausia sakinyse *rodo*, kokia yra padėtis, jei jis teisingas. Ir jis *sako*, kad yra tokia padėtis“ (4.022). Filosofas klausia, ką reiškia „vaizdas man sako save patį“? „Tai, ką jis man sako, yra *jo* paties struktūroje, *jo* formose ir spalvose“ (Wittgensteinas, 1995, 291). Sakiniai parodo savo vidinę struktūrą, bet jie negali pasakyti to, ką rodo, todėl galima daryti prielaidą, kad pati Wittgensteino sakinių struktūra rodo jo filosofiją.

Kuhnso supratimu, Wittgensteino *Traktatus* yra panašus į Bertrando Russello *Principia Mathematica* ir Thomo Stearnso Elioto *Bevaisę žemę* – išlaiko logišką pirmosios griežtumą, o iš antrosios yra perėmęs poetinę vaizduotę: „Wittgensteinas sukūrė lingvistinę formą, kuri buvo tuo pat metu argumentas ir pasirodymas, kaip filosofiniuose ir literatūriniuose tekstuose“ (Kuhns, 1971, 218). Priešingai sisteminei filosofijai, Wittgensteinas žvelgia į kalbą „iš vidaus“, t. y. kaip jos vartotojas, o ne objekto tyrinėtojas. Šiame kalbinės pragmatikos projekte dalyvaujančių mąstytojų rizika susijusi su nuolatiniu balansavimu tarp filosofinės ir literatūrinės išraiškos. Rorty teigimu, „jeigu jų kalba bus pernelyg nefilosofinė, pernelyg „literatūrinė“, jie bus apkaltinti dalyko pakeitimu; jeigu ji bus pernelyg filosofinė, tai įgyvendins platoniskas prielaidas, neleidžiančias pragmatikui suformuluoti išvados, kurią jis nori pasiekti“ (Rorty, 1991, xiv). Daugelyje savo pastabų Wittgensteinas pabrėžia esąs prastas rašytojas, tačiau abejoja, ar geresnis rašytojas vis dėlto pajėgtų geriau perteikti mintį: „Gerokai talentingesnis už mane rašytojas vis dar turėtų menką talentą“ (Wittgenstein, 1984, 75).

Traktuodamas filosofiją kaip poezijai artimą kūrybos formą ir savo stiliumi *parodydamas* pats save, Wittgensteinas taip pat susiduria su tapatumo klausimu. *Traktate* ir ypač *Tyrinėjimuose* Wittgensteino vartojamas „aš“ jaučia, stebi ir suvokia, tačiau apie save kaip Ludwigą Wittgensteiną kalba labai retai (tuomet pateikia santrumpą L. W.). Asmeninio pobūdžio veikale *Kultūra ir vertybė* „aš“ yra gerokai artimesnis paties autoriaus tapatybei, nes teksto sti-

listikai būdinga diatribinė įsivaizduojamų pokalbių su kitais ir pačiu savimi forma: „Beveik visi mano raštai yra privatūs pokalbiai su savimi. Dalykai, kuriuos aš sakau sau *tête-à-tête*“ (Wittgenstein, 1984, 77). Wittgensteino mąstymui didžiausią įtaką darė tie autoriai, kurie mąstė ties filosofinės tradicijos, meno ir religijos riba: šv. Augustinas, Blaise`as Pascalis, Arthuras Schopenhaueris, Friedrichas Nietzsche, Sørenas Kierkegardas, Fiodoras Dostojevskis, Levas Tolstojus, Franzas Grillparzeris, Johannas Wolfgangas Goethe⁴ ir kiti. Daugelis paminėtų filosofų atstovauja nesisteminės filosofijos ir savistabos tradicijai, todėl plėtojo savęs tematizavimą ir asmeninės patirties subjektyvumą kaip filosofinio tyrimo objektą. Wittgensteinas įsitikinęs, kad „apie save rašoma pagal savo aukštumą. Juk nestovima ant kojūku ar kopėčių, bet ant savo basų kojų“ (*ten pat*, 33). „Aš“ yra kiekvieno rašančiojo išeities taškas. Wittgensteino supratimu, neįmanoma rašyti apie save kažko teisingiau, negu pats *esi*, nes rašymas apie save ir apie išorinius objektus labai skiriasi.

2. „Mano stilius panašus į prastą muzikinį sakinį“

Austrijos sostinės muzikinė aplinka veikė Wittgensteino savivoką. *Kultūroje ir vertybėje* jis mini daugybę tarpusavyje kontrastingų kompozitorių – ir garsių klasikų, ir

Wittgensteino šeimoje besilankančių vietinės bohemos atstovų: Johannę Brahmsą, Gustavą Mahlerį, Felixą B. Mendelssohną, Franzą Schubertą, Robertą Schumanną, Antoną Brucknerį, Johanną S. Bachą, Josephą Haydną, Ludwigą van Beethovną, Wolfgangą A. Mozartą, Richardą Wagnerį, Josefą Laborą ir kt. Ypač daug kontrastingų Wittgensteino apmąstymų susilaukia Brahmsas ir Mendelssohnas: „Mendelssohnas yra ne viršūnė, bet plokščiakalnis“, „Brahmsas dažniausiai yra Mendelssohnas be trūkumų“, „Ko trūksta Mendelssohno muzikai? Drąsios melodijos?“ (Wittgenstein, 1984, 2, 21, 35).

Lankydamasis nebylaus kino filmuose, kurie daugiau *rodo*, negu *sako*, Wittgensteinas pastebėjo, kad juose buvo grojama įvairių autorių klasikinė muzika, išskyrus Brahmsą ir Wagnerį: „Brahmsas pernelyg abstraktus. Aš galiu įsivaizduoti jaudinančią filmo sceną, lydimą Beethoveno ar Schuberto muzikos, ir galėčiau per filmą įgyti tam tikrą muzikos suvokimo būdą. Bet ne Brahmsio muzikos supratimą. Ir, priešingai, Bruckneris tinka filmui“ (*ten pat*, 25). 1915 m. vasario 7 d. užrašuose Wittgensteinas teigia, kad „muzikinės temos yra sakiniai tikraja šio žodžio reikšme. Todėl logikos esmės pažinimas nuves prie muzikos esmės pažinimo“ (Wittgenstein, 2001, 59).

Šias Wittgensteino mintis ir Buffono tezę apie stilių vėliau tęsė George`as Steineris veikale *Tikrosios esatys (Real Presences)*. Jo supratimu, klausti, „kas yra muzika?“, gali būti vienas iš būdų klausti, „kas yra žmogus?“ (Steiner, 1998, 9). Wittgensteino *Traktatas* iš tiesų parodo, kad žmogus kaip kalbinė būtybė savo žmogiškumą

⁴ Wittgensteinas 1917 m. kovo 31 d. laiške Engelmannui rašo, kad Alberto Ehrensteino (1886–1950) atsiųsti kūriniai *Tubutsch* ir *Žmogaus riksmas (Der Mensch Schreit)*, 1916) yra šlamštas ir prašo kaip priešnuodį atsiųsti antrąjį Goethe`s eilėraščių tomą, kuriame būtų Venecijos epigramos, elegijos ir laiški, taip pat parūpinti Eduardo F. Mörike`s (1804–1875) eilėraščių (Engelmann, 1967, 4–5).

realizuoja ir anapus kalbos, t. y. muzika ir tyła. Taigi savo stiliui aprašyti Wittgensteinas sąmoningai taiko muzikinius terminus: „Mano stilius panašus į prastą muzikinį sakinį (ang. *musical composition*)“ (Wittgenstein, 1984, 39).

Kokia yra Wittgensteino filosofinio diskurso struktūra?

Pasak autoriaus, „kai tu filosofuoji, turi nužengti į pirmą pradžią chaosą ir jaustis ten kaip namie“ (*ten pat*, 65). Filosofavimas Wittgensteinui yra *pasaulio kūrimo* aktas, t. y. teksto kūrimas, kuriame sąveikauja mąstymo tinkle ir kosmosas. Wittgensteino supratimu, „negali būti tvarkingo ar netvarkingo pasaulio, tad būtų galima sakyti, kad mūsų pasaulis yra tvarkingas. Kiekviename galimame pasaulyje yra tvarka, net jei ir komplikuoja [...]. (Ši pastaba tik medžiaga minčiai)“ (Wittgenstein, 2001, 118–119). Veikale *Pensées* Blaise`as Pascalis užčiuopė analogišką mąstymo tvarkos ir minčių fiksavimo problemą – nors mintys užrašomos „be tvarkos“, jos turi vidinę tvarką ir jų išdrikimas nėra „be tikslo“: „Tai tikra tvarka, ir ji visuomet ženklina mano tikslą pačia savo tinkle. Teikčiau per daug garbės savo dalykui, jei jį dėstyčiau tvarkingai, nes noriu parodyti, kad tai neįmanoma“ (Pascal, 1997, 114–115)⁵. Pascaliu teigimu, mintys linkusios pasprukti ir nėra jokio meno joms išlaikyti ar įsigyti. Kitaip tariant, mintys

paklūsta *atsitiktinumui*, kalbos aktai taip pat kontingentiški. Tad ko iš tikrųjų siekia mąstantysis: tvarkingos minčių tėkmės ar visiškos jų rimties? Wittgensteino supratimu, tikroji siekiamybė – „ramybė mintyse. Tai yra trokštamas tikslas to, kuris filosofuoja“ (Wittgenstein, 1984, 43).

Akivaizdu, kad *Traktate* kiekviena pozicija turi griežtą savo poziciją visumos atžvilgiu, tačiau Wittgensteino svarstomų minčių pasipriešinimas tvarkingam išdėstymui, jų neišsakomumas ir kalbos ribos verčia jį ieškoti adekvataus kalbėjimo būdo, nes darbo vertė kyła gerėjant minčių raiškos kokybei. Wittgensteinas cituoja Levo Tolstojaus mintį: „Ar tuomet tu esi blogas filosofas, jeigu tai, ką rašai, sunku suprasti? Jei būtum geresnis, tai padarytum lengviau suprantama. – Bet kas sakė, kad tai įmanoma?!“ (*ten pat*, 76). Reikia konstatuoti, kad Wittgensteino filosofijoje kiekviena jo minties formuluotė patiria daugybę taisyčių, tačiau *atsitiktinumas* (*contingentia*) yra ypač svarbus jo filosofinės stilistikos aspektas. Autorius remiasi eskizine (*zeteline*) rašymo maniera, todėl jo tekstas sudėliotas iš daugybės mažų fragmentų. Galima manyti, jog *Tractatus* yra labiau nulemtas ne logikos, bet vaizduotės, nes tai, kas ten nepasakyta, yra dalis to, kas pasakyta: „Teiginių užrašymas ant popieriaus skiautelių reiškia, kad galėjo būti viena jų sudėliojimo seka, bet taip pat tikimybė ir atsitiktinumas galėjo jas pertvarkyti“ (Kuhns, 1971, 219).

Skirdamas ypatingą dėmesį išraiškos formavimui, Wittgensteinas nepaskelbė daugybės savo juodraščių ir pastabų, todėl gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad jam gyvam esant išleisti veikalai buvo parašyti be

⁵ Plg. § 132: „Mes norime sutvarkyti tai, ką žinome apie kalbos vartojimą: norime įvesti tvarką tam tikru apibrėžtu tikslu; vieną iš daugelio galimų tvarkų; ne *vienintelę* tvarką“ (Wittgensteinas, 1995, 179). Gilles Deleuze`as ir Felixas Guattari teigia: „Tai, ko mums reikia, tai šiek tiek tvarkos, kad apsisaugotume nuo netvarkos. Nėra nieko labiau varginančio, kaip mintis, slystanti pati nuo savęs“ (Делез, Гваттари, 1998, 256).

vargo. Daugybė juodraščių tapo pomirtiniu palikimu ir papildė sunkiau suprantamas *Traktato* ir *Tyrinėjimų* vietas. 1914–1916 metų *Užrašai*, *Rudasis* ir *Mėlynasis* sąsiuviniai atskleidė tikrąjį Wittgensteino minties kelią ir filosofinio teksto komponavimo sunkumus. Be šių nuorodų daugelis *Traktato* ir *Tyrinėjimų* vietų stokotų išsamesnių paaiškinimų ir atrodytų lyg aforizmai (ypač tie etikos sakiniai, kurie kelia laimingo gyvenimo, savizudybės klausimus).

Mąstydamas apie Karlo Krauso (1874–1936) – austrų rašytojo, satyriko ir žurnalisto – aforizmus, Wittgensteinas pateikia jo paties kūrybai būdingą palyginimą apie razinas ir pyragą. Pyragas atitinka kūrinį kaip visumą, o razinos – atskiras šio kūrinio dalis:

Razinos gali būti geriausias dalykas pyrage, bet razinų maišas nėra geriau už pyragą. Ir tas, kuris gali duoti mums pilną maišą razinų, iš jų dar negali iškepti pyrago [...]. Aš mąstau apie Krausą ir jo aforizmus, taip pat apie save patį ir savo filosofines pastabas. Pyragas nebūtų tai, kas jis yra, išretinus razinas (Wittgenstein, 1984, 66).

Preciziškai tobulindamas savo filosofines pastabas, Wittgensteinas kartu atlieka edukacinę funkciją – nesistengia išlaisvinti savo skaitytojų nuo įtempto mąstymo, „priešingai, jei tik būtų įmanoma, norėčiau paskatinti kitą savoms mintims“ (Wittgensteinas, 1995, 117). Savo filosofavimo metodu Wittgensteinas laiko nuolatinį pasikartojimą. Ar tai stilistinis sprendimas? Kierkegaardas veikale *Pakartojimas* (*Gentagelsen*, 1843) teigia, kad pakartojimo dialektika yra paprasta: kas pakartota, tas buvo, antraip tai nebūtų pakartota, bet faktas, jog tai buvo, suteikia pakartojimui

naujumo pobūdį. „Mano filosofavimo būdas man pačiam kaskart dar yra naujas, ir todėl aš turiu taip dažnai kartotis. Kitai kartai jis (būdas – *D. K.*) bus įėjęs į kūną ir kraują, ir jai (*kartai* – *D. K.*) tie pakartojimai atrodys nuobodūs. Man jie yra būtini“ (Wittgenstein, 1984, 1).

Wittgensteinas nuolatinio trynimu, braukymu, taisymu revoliucingai ir aistringai (vok. *leidenschaftlich*) griaua⁶ ir dekonstruoja ne tik rašinių turinį, bet ir patį žodyną, tuo pačiu judesiu konstatuodamas filosofinės Tiesos žlugimą ir siekdamas perrašyti tikrovę. Jis atsižvelgia į filosofui keliamus laiko reikalavimus: „Didieji sisteminiai filosofai, tarsi didieji mokslininkai, stato visiems laikams. Didieji edifikuojantys filosofai griaua savo kartos labui“ (Rorty, 1979, 369). Šio filosofo tekstuose keliamas naujų minčių ir naujos kalbinės išraiškos santykio klausimas, gausu nuorodų į tai, kad sakiny s gali perduoti naują prasmę senais žodžiais⁷. *Naujumas* yra kūrybinės (ir kartu poetinės) veiklos kategorija: filosofų sukurtomis sistemomis reikia sekti, o poetai kuria remdamiesi pačiais savimi ir tuo, kas jie yra. Autorius nurodo, kad „galima rašyti stiliumi, kurio forma yra neoriginali – kaip mano, – tačiau žodžiai gerai parinkti, arba rašyti stiliumi, kurio *forma* yra

⁶ „Man šiandien dingtelėjo mintis, kai mažiau apie savo filosofinį darbą ir sakiau sau: „aš griauu, aš griauu, aš griauu –“ (Wittgenstein, 1984, 21).

⁷ Wittgensteino filosofijoje galima daryti simbolinę perskyrą tarp *Tractatus* ir *Tyrinėjimų* (kaip tai daroma Senajame ir Naujajame Testamentuose). Wittgensteinas teigia, kad, po šešiolikos metų pertraukos ėmėsis filosofijos, turėjo pripažinti *Traktate* parašęs daug klaidingų dalykų. Todėl nusprendė drauge paskelbti senąsias ir naujasias mintis, nes „pastarąsias galima išvysti tikroje šviesoje tik priešinant jas senajam mąstymo būdai ir jo fone“ (Wittgensteinas, 1995, 116).

originali, naujai išaugusi iš savo vidaus (Ir, žinoma, galima rašyti stiliumi, sumestu bet kaip iš senų gabalų.)“ (Wittgenstein, 1984, 53). Apie senąjį ir naująjį stilių Wittgensteinas samprotauja pasitelkdamas savo architektūrinę patirtį: „Senąjį stilių galima perteikti tarsi nauja kalba, taip sakant, jį galima naujai pateikti tempu, atitinkančiu mūsų laiką. Iš tikrųjų tiktai tada galima būti reproduktyviam. Taip aš dariau statydamas. Tačiau tai, ką turiu omenyje, yra ne naujas senojo stiliaus apkarpymas, nes nemamos senosios formos ir nepritaikomos pagal naująjį skonį, greičiau nesąmoningai kalbama senąja kalba, bet ja kalbama tokiu būdu, kuris priklauso naujam pasauliui, nors nebūtinai jo skoniui“ (*ten pat*, 60).

Naujos kalbos paieškų ir skaidrios minties išraiškos klausimas apima plačią rankraščių koregavimo problemą. Rašymo vargus konstatuoja daugelis rašančiųjų. *Išpažintyje* Jean-Jacques`as Rousseau pasakoja apie savo rankraščius, kuriuos, prieš atiduodamas spaudai, braukydavo ir perrašinėdavo keturis penkis kartus. Maždaug tiek pat kartų savo kūrinis taisė J. P. Sartre`as. Autobiografiniame kūrinyje *Situacijos* jis teigia, kad daugiau dėmesio skirdavo ne filosofiniams, bet literatūriniais tekstams, nes šie turi daugybę perkeltinių prasmų. Vokiečių rašytojas Robertas Musilis 1928 m. rugsėjo 28 d. anketoje apie poetinės kūrybos fiziologiją teigia, kad buvo atvejų, kai pertaisydavo didžiąją dalį arba visą knygą iki dvidešimties kartų. Marcelis Proustas pagarsėjo tuo, kad vargindavo savo leidėjus grąžindamas jiems iki kraštų prirašytus lankus, kuriuose nebūdavo pataisyta nė viena spaudos klaida, o visa tuščia erdvė užpildyta nauju tekstu. Šiuos nesibaigian-

čius Prousto periodus Walteris Benjaminas *Nušvitimuose* vadina „kalbos Nilu“. Panašūs rašymo sunkumai būdingi ir Gustave`ui Flaubert`ui. Jis susikelia „korekcijos svai gulė“, kuris pasireiškia ne tik begaliniu noru taisyti, bet ir sunkumu nustatyti korekcijos būtinumo vietą⁸.

Wittgensteino raštams artimesnis ne proustiškas naratyvo „užtvindymas“ papildomais priedais, kaip darė Prustas, bet asketiškas Flaubert`o frazės ieškojimo procesas atmetant tai, kas nereikalinga. Veikalo *Kultūra ir vertybė* 1951 metų pastabose Wittgensteinas lygina dviejų autorių stilistiką, pabrėždamas, kad save patį galima vertinti tik tuomet, kai pats orientuojiesi kategorijose: „Frege`s rašymo stilius kartais yra didingas (*gross / great*); Freudas rašo puikiai ir malonu jį skaityti, bet jis niekada nėra didis savo rašymu“ (Wittgenstein, 1984, 87). Kodėl Freudas nėra didis? Wittgensteinas kalba apie originalumo ir drąsos santykį. Wittgensteino supratimu, psichoanalizės idėja priklauso ne Freudui, o Breueriui⁹. Freudas negali būti drąsus, nes „*drąsa* yra visuomet originali“ (*ten pat*, 36), „genijus yra *drąsa talente*“ (*ten pat*, 38), „kuo sumokama už mintis? Aš manau: drąsa“ (*ten pat*, 52)¹⁰.

⁸ Pasak Rolando Barthes`o, „Proustas užsidaro, nei turi daug ką pasakyti ir yra skubinamas mirties, o Flaubert`as taip darė todėl, kad turėjo begalę taisyimų“ (Bartas, 1991, 217).

⁹ Josefas Breueris (1842–1925) – austrų gydytojas, fiziologas ir filosofas.

¹⁰ Kūrybinės drąsos problema svarstoma Pučiliauskaitės straipsnyje „L. Wittgensteino estetikos pamokos“ (plg. Pučiliauskaitė, 2008, 116–117). Kalbant apie drąsą, pravartu pažvelgti į patį asmenį ir tai, ką *rodo* jo gyvenimo faktai. Šiuo požiūriu Wittgensteino asmenybė turi ryškių paralelių su Sokratu. Platono *Puotoje* teigiama, kad mūšyje Sokratas užsitarnavo „drąsos apdovanojimą“, kuris paskui atiteko Alkibiadui (eil.

1928 metais lipdydamas mergaitės galvą pas skulptorių Drobilą, Wittgensteinas teigia suvokęs, jog pagrindinis jo indėlis buvo minčių *nuskaidrinimas* (vok. *Klärens*): „Aš manau, kad svarbiausia šia *nuskaidrinimo* veikla užsiimti DRAŠIAI (mit MUT): jeigu jos pritrūks, tai taps tik-tai gudriu žaidimu“ (*ten pat*, 19). Meninė raiška pagelbėjo Wittgensteinui iškristalizuoti edifikacinį pačios filosofijos uždavinį, kuris formuluojamas 4.112 *Traktato* tezėje:

Filosofijos tikslas yra loginis minčių nuskaidrinimas (*Klärung, clarification*). Filosofija yra ne teorija, o veikla. Filosofinį darbą iš esmės sudaro aiškinimai (*Erläuterungen, elucidations*) (Vitgenšteinas, 1995, 64).

Stiliaus problema pirmiausia susijusi su pačiu autoriumi ir jo mąstymo raida: ką turi omenyje, kaip tai aiškina ir išreiškia¹¹. Kaip nurodo Jacques`as Derrida, kalbėdami apie stilių, mes visuomet turime reikalą su *aštriu* objektu. Stilistinis aštrumas ypač būdingas Nietzsche`i. Stilius jam yra tarsi pentinai – kovos priemonė, skirta išlaikyti atstumą ir atremti grėsmę, todėl vyrauja nuomonė, kad šio filosofo aforizmai labiau paslepia mintį, negu ją atveria. Kadangi stilius yra žmogaus paveikslas,

220 d–221 a). Wittgensteinas Pirmajame pasauliniame kare (1914–1918) tarnavo kaip Austrijos kariuomenės savanoris ir pelnė keletą medalių už drąsą. 1917 metais jis buvo paimtas į nelaisvę ir likusius mėnesius belaisvių stovykloje toliau komponavo *Tractatus Logico-Philosophicus* eskizus.

¹¹ Benjaminas pateikia tokią mąstymo ir stiliaus sąlyčio metaforą: „Stilius yra virvė, kurią mąstymas turi peršokti, jeigu tik žengia į rašymo sritį. Mąstymas turi sukaupti visas savo jėgas. Tačiau stilius turi paėjėti į pusiaukelę ir atsilaisvinti tarsi virvė vaikų rankose, kai vienas iš jų pasirengia šokti“ (Benjamin, 1999, 287). Nietzsche įsitikinęs, kad „Gerinti stilių – reiškia gerinti mintį, ir nieko daugiau!“ (Nietzsche, 2008, 428).

prasminga kalbėti apie keletą Nietzsche`s stilių, priedangų ir kaukių. Veikale *Ecce homo* Nietzsche teigia, kad daugelyje savo veikalų aforizmais tarsi kabliukais mėgina „užkabinti“ skaitytoją. Paviršiuje plūduriuojanti mintis iš tiesų yra tokia gili, kad, Georgo Simmelio teigimu, Nietzsche`s priedangos tapo negatyviai lemtingos jam pačiam, nes minties rimtumas slypi giliai po patraukliai žaismingu, kerinčiu dėstymo būdo žavesiu, sunkiai suprantamu net patiems vokiečiams. Sąmoningai pasirinkęs eilėraščių ir aforizmą kaip pagrindines filosofinės išraiškos formas, Nietzsche susidūrė su ta pačia problema – kaip sistematinti smulkius minties fragmentus? Jis neatsitiktinai remiasi muzikiniu pavyzdžiu ir nurodo, kad ir Ludwigas van Beethovenas sudėliojo savo melodijas iš daugybės užuominų bei minties nuotrupų, mat didieji žmonės daug ką „atmetinėdavo, tikrindavo, perdirbinėdavo, tvarkydavo“ (Nietzsche, 2008, 114). Pastabų rinkinyje *Kultūra ir vertybė* Wittgensteinas aiškiai apibūdina savo rašymo metodą: „Jei aš galvoju apie temą tik tai pats sau neketindamas rašyti knygos, aš šokinėju aplink ją; tai yra vienintelis mąstymo būdas, ateinantis man natūraliai. Versti savo mintis į tvarkingą seką man yra kančia. Ar tai apskritai verta bandyti dabar?“ (Wittgenstein, 1984, 28). Eiseistikos pradininkas Michelis de Montaigne`is taip pat susidūrė su nuoseklaus minčių dėstymo problema, jo teigimu: „Aš neturiu kitos savo minčių dėstymą jungiančios grandies, išskyrus atsitiktinumą. Aš dėstau savo mintis taip, kaip jos man kyla; kartais jos spiečiasi būriu, kartais iškyla paeiliui viena po kitos. Aš noriu, kad būtų matoma natūrali ir

įprastinė jų eiga visais zigzagais. Aš išdėstau jas taip, kaip jos atsirado“ (Монтень, 1997, 470). Šis – minčių perteikimo raštu metodikos, stiliaus renovavimo galimybių ir „laiko tempo“ – klausimas atveda prie filosofinių tekstų skaitymo tempo klausimo.

3. „Visi mano sakiniai turėtų būti skaitomi lėtai“

Optimaliu savo teksto supratimo metodu Wittgensteinas laiko adekvataus tempo pasirinkimą: „Kartais sakiny s gali būti suprastas tik tai tada, kai yra skaitomas *tinkamu tempu*. Visi mano sakiniai turėtų būti skaitomi lėtai“ (Wittgenstein, 1984, 57). Rasa Žiemytė, samprotaudama apie Wittgensteino filosofijos stilistiką, nurodo, kad „Wittgensteinas greičiausiai yra pirmas filosofas ir apskritai autorius, nurodęs, kokio skaitymo greičio, o tiksliau, lėtumo, reikalauja jo tekstai“ (Žiemytė, 1999, 25). Taigi šalia Wittgensteino filosofinių „opusų“ derėtų pateikti nuorodas į lėtus muzikinius tempus – *adagio, lento, largo* – būtent šie perskaitymo „raktai“ padėtų skaitytojui giliau suvokti tekstą. Skaitymo tempo aktualumą yra nurodęs ir Pascalis, pirmenybę teikdamas *vidurio matmeniui*: „Kai skaitoma per greitai arba per lėtai, nieko nesuprantama“ (Pascal, 1997, 26).

Wittgensteinas pabrėžia, kad „filosofijos lenktynių nugalėtojas yra tas, kuris gali bėgti lėčiausiai. Arba: tas, kuris pasiekia tikslą paskutinis“ (Wittgenstein, 1984, 34)¹², todėl pats autorius rašo lėtai, kruopščiai taiso savo rankraščius, ieško-

damas kuo tikslesnės minties ir verbalinės išraiškos vienovės. Filosofas gausiai vartoja įvairius skyrybos ženklus – *kablelius, brūkšnius, skliaustelius*. Pasak autoriaus, „savo gausiais skyrybos ženklais aš iš tikrųjų noriu sulėtinti skaitymo greitį, nes norėčiau būti skaitomas lėtai. (Kaip aš pats skaitau)“ (*ten pat*, 68). Wittgensteinas pripažįsta, kad jo noras užpildyti užrašų knygelę rašant kuo greičiau, nedavė jokie rezultato. Tai buvo siekis įrodyti produktyvumą ir troškimas išsivaduoti nuo kažko įprasto. Tačiau, pasak Wittgensteino, atsikratęs vienos knygelės, „aš turėčiau pradėti naują ir visas reikalas turėtų būti pakartotas“ (*ten pat*, 36). Tokios stilistinės pastangos būdingos ne vien Wittgensteinui. Danų filosofas Sørenas Kierkegaardas taip pat yra svarstęs tekstų skyrybos problemą. Siekdamas išlaikyti sakinio ritmą, jis daug dėmesio skyrė architektoninei bei dialektinei sakinio struktūrai ir mėgindavo įsivaizduoti savo skaitytoją, skaitantį balsu. Kierkegaardas teigia taupiai naudojās kablelius: „Šiuo atžvilgiu aš tęsiu nesibai giančią kovą su (teksto – D. K.) rinkėjais, kurie, geriausių norų vedami, visur prideda kablelių, taip suardydami mano ritmą“ (Kierkegaard, 1960, 48).

Kas gi yra lėtasis skaitymas? Leonidas Donskis mano, kad „tai žinojimas, ką skaitai. Sykiu ir kruopštus pasirengimas susitikimui su mylimu tekstu“ (Donskis, 2008, 280). Skaitymo tempo retardacija būdinga ne išskirtinėms mintims, bet toms, kurios slypi koncentruotoje frazėje. Reikalavimas skaityti lėtai tiesiogiai siejasi su skaitomo teksto malonumo patirtimi, kuri neįmanoma paskubomis. *Traktato* pratarmėje

¹² Plg. „Kur kiti eina į priekį, ten aš lieku stovėti“ (Wittgenstein, 1984, 66).

Wittgensteinas užsimena, kad šios „knygos tikslas būtų pasiektas, jeigu ji suteiktų malonumą tam, kuris ją supratingai skaito“ (Vitgenšteinas, 1995, 43). Taigi malonumo patyrimui iškeliamą sąlyga – *supratingas* skaitymas. Siųsdamas *Tyrinėjimų* „pirmąją“ *Mėlynąją sąsiuvinį* lordui Russellui, lydraštyje autorius sumini *rašymo sunkumus* ir drauge tikisi, kad adresatas pajus *skaitymo malonumą*:

Mielas Russellai,

Maždaug prieš dvejus metus aš pažadėjau tau atsiųsti savo rankraštį. Tas, kurį tau siunčiu šiandien, nėra tas rankraštis. Aš vis dar krapštausi prie jo, ir Dievas žino, ar kada nors paskelbsiu jį visą ar jo dalį. Prieš dvejus metus aš skaičiau paskaitas Cambridge ir diktavau keletą pastabų savo studentams, kad jie galėtų šį tą parsinešti su savimi namo jeigu ne galvoje, tai bent rankose. Aš nurašiau šiuos užrašus. Taisant keletą kopijų spausdinimo klaidas ir kitus apsirikimus, man šovė į galvą mintis, ar tu nenorėtum turėti kopiją. Taigi vieną siunčiu tau. Tai nereiškia, kad turėtum skaityti paskaitas, bet jei neturėsi užsiimti kuo nors geresniu ir jei gautum iš jų bent kiek malonumo (*mild enjoyment* – D. K.), aš tikrai būčiau labai patenkintas. (Manau, kad labai sunku jas suprasti, nes apie daugelį dalykų yra tikrai užsiminta. Jos skirtos žmonėms, klausiusiems paskaitų.) Kaip sakiau, jeigu jų neskaitysi, tai visai nesvarbu.

Visada tavo,

Ludwigas Wittgensteinas
(Wittgenstein, 1969, v)

Barthes`as rašė: „Tekstas apie malonumą gali būti tik *trumpas* (tokiais atvejais sakoma: *ar tai viskas? šiek tiek mažoka*) [...], bet koks tekstas apie malonumą kaskart rodysis uždelstas, – įvadas to, kas niekada nebus

parašyta“ (Bartas, 1991, 281)¹³. Iš tikrųjų daugelis Wittgensteino pastabų išskyla kaip „padarančios mažai“ ir tik „medžiaga minčiai“. Jo kalbos vartojimo projektas rodo, kad kai kurios išsakytos mintys yra *akivaizdžios*, o kitos reikalauja plėtojimo ir pasilieka tarsi kontūrai ar nebylus pažadas anapus verbalumo ir diskursyvumo ribų.

Viena svarbiausių Wittgensteino *Tyrinėjimų* problemų yra jų *eskizinė* stilistika. Eskizai atsirado kaip tyrinėjimo prigimtį atitinkanti išraiškos forma, leidžianti autoriui išvaikščioti minties lauką visomis įmanomomis kryptimis: „[...] geriausia, ką galėjau parašyti, visuomet liks tik filosofinėmis pastabomis; mano mintys bemat imdavo silpti, kai tik pamėgindavau, priešingai jų natūraliam polinkiui, varyti jas viena kryptimi“ (Vitgenšteinas, 1995, 115). Anot Binkley`aus, *Tyrinėjimų* stilius atrodo tarsi visiškas stiliaus trūkumas, bet tai netiesa, mat šis veikalas turi margą piešimo sąsiuvinio ar albumo stilių. Kiekvienas eskizas ar pastaba parašyta skirtingu stiliumi: „Dėl to mes galime pasakyti, kad vienas bendras piešimo sąsiuvinio elementas yra *atsaja* (*detachment*). Autorius niekada nesako „tai yra taip“ arba „tai yra būdas, kaip turėtų būti“, išskyrus tiek, kiek tokios formuluotės pačios yra eskizai, piešiniai, prisiminimai“ (Binkley, 1973, 37–38).

Wittgensteinas pripažįsta, kad negali suprasti Williama Shakespeare`o kūrybos dėl to, jog siekia atrasti simetriją asimetrijoje: „Jo pjesės man labiau atrodo kaip milži-

¹³ Pučiliauskaitė, kvestionuodama realų teksto indėlį į jo nagrinėjamas problemas ir paties teksto ribų pasirodymą, teigia: „Tekstas turi išryškėti kaip ‘padarantis mažai’. Tekstas svarbus tiek, kiek jis yra užuomina, mėnanti tai, kas juo iš tikrųjų yra sakoma“ (Pučiliauskaitė, 2001, 201).

niški eskizai, negu paveikslai. Juos apmetė tas, kuris, taip sakant, gali sau leisti viską. Aš suprantu, kad tuo galima žavėtis ir vadinti *tai aukščiausiuoju* menu, tačiau man tai nepatinka. Todėl aš galiu suprasti tą, kuris šių pjesių akivaizdoje lieka be žado, tačiau tie, kurie žavisi jomis taip, kaip, sakykime, žavimasi Beethovenu, man rodos, nesupranta Shakespeare`o“ (Wittgenstein, 1984, 86). Šioje Wittgensteino pastaboje galima išvelgti daugelio teatro ir kino režisierių atsargumą statant Shakespeare`o kūrinį, nes šiems „milžiniškiems eskizams“ būtina suteikti griežtą struktūrą ir aiškų sceninį sprendimą. Kitaip tariant, ir Shakespeare`as, ir Wittgensteinas pateikia mąstymui daug medžiagos, kurią dar reikia pertvarkyti remiantis savo vaizduote.

Didžioji dalis Wittgensteino filosofinės kūrybos liudija pasipriešinimą planingam dėstymui ir vienkrypčiam minties judesio nuoseklumui (savotiška Benjamino *Einbahnstrasse*). Linijinis rašymas yra nenatūralus, prieštaraujantis mąstymo prigimčiai. Wittgensteinas įsitikinęs, jog „rašymas teisingu (*richtigen*) stiliumi – tai vagono pastatymas tiesiai ant bėgių“ (*ten pat*, 39). Kadangi bėgiais nuvažiuojama greitai, „teisingas“ rašymo metodas netenkintų Wittgensteino reikalavimo skaityti sakinius lėtai. Be to, „bėgių“ metafora reiškia visiems vienodą, unifikuojantį rašymo pobūdį. Todėl Heideggerio filosofijoje mąstymo patirtis suvokiama kaip atsargus mąstančiojo ėjimas klaidžiais miško ar lauko keliukais (*Holzwege, der Feldweg* etc.), kur neįmanomas joks skubesys, nes painūs takeliai neleidžia įsibėgėti.

Teksto ritmikos ir skaitymo tempo analizė taip pat suponuoja fiziologinį klausimą

– rašančiojo judėjimo ir kvėpavimo ritmo. Svarstydamas stiliaus problemą posakių ir aforizmų kūrinyje *Pikta išmintis*, Nietzsche užsimena apie glaudų rašymo santykį su kvėpavimu. Jo nuomone, rašymas ilgais sakiniais – įmantrumo reikalas. Nietzsche rinkosi trumpų aforizmų kelią dėl to, kad mintis „neuždustų“. Jo supratimu, teisė į periodus suteikta tiems, kurių kalbėjimui būdingas „ilgas kvėpavimas“, o „stilius turi gyventi“, „stilius turi įrodyti, kad *tiki* savo mintimis ir ne tik jas mąstai, bet ir jauti“ (Ницше, 1998, 848–849). Ilgų naratyvų skaitymas vargina, o malonumą teikia pertraukiamas skaitymas arba skaitymas priešokiais. Todėl pastabos, pabiri užrašai atitinka natūralią mąstymo ir rašymo prigimtį, kupiną minties šuolių, ekskursų ir digresijų. Šis metodas yra esminis Pascaliui, Nietzsche`i, Wittgensteinui ir kitiems nesisteminiam mąstytojams.

4. „Darbas su filosofija – daugeliu atžvilgių tarsi darbas architektūroje...“

1926 m. balandžio 28 d., iškart po savo gimtadienio, Wittgensteinas buvo atleistas iš mokytojo pareigų, nes trenkė antausį vienam savo mokiniui ir liepė jam stovėti klasės kampe, kur šis, būdamas silpnos sveikatos, nualpo. Paulis Wijdeveldas savo knygoje *Ludwigas Wittgensteinas: architektas* pateikia Wittgensteino mokinio prisiminimą apie ūmų mokytojo būdą architektūros pamokoje:

Taip, tai mano ryškiausias prisiminimas, man jis buvo labai nemalonus, nes nepadariau to, ko mokytojas Wittgensteinas norėjo iš mūsų ar bent jau iš manęs. Mes nuolat turėjome perpiešti korintines kolonas. Vis trynėme, try-

nėme ir niekada nenupiešėme tokių kolonų, kokias jis išvaizdavo, nes iš tikrųjų mes nieko ir neįsivaizdavome. Tada jis labai supyko [...] (Wijdeveld, 2000, 35).

Jei šis liudijimas autentiškas, tuomet jis atskleidžia Wittgensteino reiklumą siekiant atrasti minties vaizdą ir drauge parodo *aiškinamuosius* pedagoginio darbo sunkumus – kaip tą vaizdą perteikti kitiems. Jau *Traktato* pratarinėje autorius įspėjo, kad tai nėra *vadovėlis* ir nesistengia nieko mokytį. Taigi, viena vertus, jis griežtai pasisako prieš bet koki ortodoksinį mokymo stilių ir jo, kaip filosofo, sekimą ir imitavimą: „Aš negaliu įsteigti jokios mokyklos, nes, tiesą sakant, nenorėčiau būti mėgdžiojamas“ (Wittgenstein, 1984, 61), o, antra vertus, tame pačiame *Kultūros ir vertybės* puslapyje Wittgensteinas teigia, jog labiau trokšta, kad jo darbą tęstų kiti, užuot pats keitęs savo gyvenimo būdą ir padaręs visus šiuos klausimus nereikalingus. Skeptiškai žvelgdamas į savo mokinių suklydimus, jis vis dėlto ragina daryti klaidas, įvertinti kvailumo naudą ir sekti imperatyvu: „Kalk pinigą iš kiekvienos klaidos“ (*ten pat*, 69)¹⁴.

Wittgensteino filosofijos stiliui būdingas naujo požiūrio atradimas ir netradicinis argumentavimo pobūdis. Remdamasis gamtos mokslų pavyzdžiu, Wittgensteinas teigia, jog „tikrasis Copernico ar Darwino nuopelnas buvo ne teisingos teorijos, bet naujo išradingo požiūrio atradimas“ (*ten pat*, 18). Jis siekia argumentuoti savo poziciją ne *įrodydamas*, bet *pateikdamas pavyzdį ir parodydamas*: „Kaip pasakyta: negalvok, o žiūrėk!“ (Wittgensteinas, 1995, 155). *Tyrinėjimuose* sakinių reprezentacija

vimo klausimu Wittgensteinas sako: „Juk nieko nėra paslėpta“ (§ 435)¹⁵, „filosofija tiesiog padeda viską prieš mus ir nei aiškina, nei ką nors išveda. [...] nes tai, kas paslėpta, mums visiškai nerūpi“ (§ 126). Hansas-Georgas Gadameris teigė, jog „Wittgensteinas buvo metaforos genijus“ (Gadamer, 1999, 280). Metafora yra dviejų vaizdų panašumu grindžiamas tropas arba paslėptas palyginimas, todėl Wittgensteino *Tyrinėjimai* išsiskiria tokiu filosofinio teksto vaizdingumu, kuris remiasi ne žodžio, o viso minties vaizdo perkėlimu.

Anot Binkley'aus, Wittgensteino filosofijos metodas unikalus tuo, kad „*Tyrinėjimai* duoda mums paveikslėlius – eskizus – tam, kad priimtume naujus matymo būdus; [...] kirtis yra ne tiek ant to, kas pamatyta, bet ant paties regėjimo“ (Binkley, 1973, 41). Eskizai reikalingi kaip projektas būsimą statinį, kuris gali taip ir likti nepastatytas, tačiau ženklina svarbų bandymą. Wittgensteinas renkasi mąstymo analogiją su architektūra dėl to, kad ji savaime nieko neaiškina, bet *rodo*. Kitaip tariant, gestas ir yra paprasčiausias paaiškinimas: „Architektūra yra gestas“ (Wittgenstein, 1984, 42). Tereikia žiūrėti ir neverta klausinėti, kaip pastatytas vienas ar kitas statinys¹⁶.

Pasak Wittgensteino, „darbas su filosofija – daugeliu atžvilgių tarsi darbas architektūroje – iš tikrųjų labiau darbas su pačiu

¹⁵ Plg. „Nėra nieko uždengta, kas nebus atidengta, ir nieko paslėpta, kas nepasidarys žinoma“ (Lk 12, 2; Mt 10, 26).

¹⁶ „Žmonės, kurie nuolatos klausia „kodėl“, yra tarsi turistai, stovintys prieš pastatą ir skaitantys Baedekerį. Jie taip užsiėmę statymo istorijos skaitymu ir t. t., kad tai kliudo *pamatyti* pastatą“ (Wittgenstein, 1984, 40). Karlas Baedekeris (1801–1859) – vokiečių leidėjas ir kelionių vadovų autorius.

¹⁴ Apie kvailysčių teikiamą naudą filosofijai plačiau rašo Pučiliauskaitė (2005, 76).

savimi. Su savo paties požiūriu. Su daiktų matymo būdu. (Ir ko iš jų tikimasi)“ (*ten pat*, 16). Visos Wittgensteino pastangos yra susijusios su tokia filosofinio statinio konstrukcija, kuri turėtų būti minimalistinė, funkcionali ir paprasta. Tačiau filosofinis minčių artikuliavimo darbas sukelia Wittgensteinui desperaciją: „Kodėl filosofija yra tokia sudėtinga konstrukcija. Juk ji turėtų būti visiškai paprasta. [...] Filosofija atriša mūsų mąstymo mazgus: taigi jos rezultatas turi būti paprastas, bet filosofavimas yra toks komplikuotas, kaip tie mazgai, kuriuos ji atriša“ (Wittgenstein, 1990, 379). Wittgensteino pasirinkta filosofinio argumentavimo forma skiriasi nuo tradicinės racionalaus diskurso argumentacijos, nes autorius nevengia ekspresiją perteikiančių priemonių ir į savo tekstą įkomponuoja poetams būdingus nuostabą išreiškiančius sušukimus, susižavėjimus, netgi keiksmazodžius – viso to tradicinės filosofijos atstovai tekste nepalieka laikydami tai nepageidaujama subjektyvumo ir jausmingumo išraiška¹⁷.

Wittgensteino *Traktate* pastebimas aiškus perėjimas nuo loginės sakinio struktūros analizės prie epistemologijos, fizikos, etikos ir mistikos. Tai, kas yra mistiška – sunkiai suvokiama ir artikuluojama, tačiau tai *rodo save* (plg. 6.522). Wittgensteinas yra skaitęs keletą ištraukų iš šv. Kryžiaus Jono raštų, o keliuose *Kultūros ir vertybės* vietose rašo apie stebuklus, nes stebuklas „taip sakant, turi būti *šventas gestas*“ (Wittgenstein, 1984, 50).

Reikia pabrėžti, kad Wittgensteinas mėgo skaityti detektyvines istorijas. Tikriausiai

todėl, kad detektyviniuose pasakojimuose nusikaltimą reikia atskleisti, t. y. atrasti tuos faktus ir įkalčius, kurie jį *parodo* ir *iškelia* tai, kas nutylima. Amerikiečių filosofas Normanas Malcolmas (1911–1990)¹⁸ teigė, kad Wittgensteinas „[...] kartą pasakė: ‘Nesuprantu, kaip žmonės skaito *Mind* (britų leidžiamas analitinės filosofijos tradicijos žurnalas – *D. K.*), jeigu jie gali skaityti *Street & Smith* (amerikiečių detektyvinis žurnalas – *D. K.*)’“ (Engelmann, 1967, 90).

Diskursyvos Wittgensteino filosofinės pastabos ir eskizai apima svarias idėjas, kurias dažnai keblu raiškiai verbalizuoti: „Tai, ką aš čia rašau, gali būti menka medžiaga; nes aš tiesiog nesugebu iškelti į šviesą didelio, svarbaus dalyko. Bet šios menkos pastabos atveria dideles perspektyvas“ (Wittgenstein, 1984, 65). Wittgensteinas tarsi ta pytojas nelaiko savo eskizų galutiniu tikslu, jie nukreipiami į pagrindinį kūrinį, dėl kurio ir atliekami šie bandymai. Tačiau šiose pastabose jau slypi didingi minties projektai. Šiuo požiūriu Wittgensteino 1914–1916 m. *Užrašai*, *Rudasis* ir *Mėlynasis* sąsiuviniai taip pat yra kelias į didesnės apimties veikalus – *Traktatą* ir *Tyrinėjimus*.

Iš tiesų Wittgensteinas pripažįsta keletą įvairiausių sričių autoritetų: filosofų – Rusello, Gottlobo Frege’s įtaką (jiems autorius dėkoja *Traktato* pratarinėje), George’ą E. Moore’ą, Oto Weiningerį, Oswaldą Spenglerį, fizikus – Ludwigą Boltzmanną, Heinrichą Hertzą, architektą Adolphą Loosą, ekonomistą Piero Sraffą ir kt. Todėl jis mano, kad tik atkartoja daugelį minčių ir mąsto reproduktyviai, tačiau rašydamas

¹⁷ Tokių sušukimų (ak!, sic!), žyminčių spontanišką *čia* ir *dabar* buvimą, gausu egzistencinės filosofijos pradininko Kierkegaardo tekstuose.

¹⁸ 1938 metais jis susipažino su Wittgensteinu Cambridge, kur klausėsi jo paskaitų „Matematikos pagrindai“.

stengiasi necituoti autoritetų, išlaikydamas atidumą savo paties minčių plėtotei: „Nenurodau jokių šaltinių, nes man nesvarbu, ar tai, ką aš galvoju, kas kitas pirma manęs jau yra galvojęs“ (Vitgenšteinas, 1995, 43)¹⁹.

Gadameris ir kiti autoriai pritaria Wittgensteino įžvalgoms, kad negali būti privačios kalbos, nes visų pirma kalba yra pokalbis. Dialoginis santykis su skaitytoju ryškiausiai atsiskleidžia *Tyrinėjimuose*. Kai jis sako „Pažiūrėk“, „Atkreipk dėmesį“, „Įsivaizduok“, „Palygink“ – tuomet stilius yra dialogiškas ir kartu atitinka *pasivaikščiojimo po kraštovaizdį* aplinkybes. Autorius kviečia įsivaizduoti kalbą kaip tam tikrą gyvenimo formą (§ 19), įsivaizduoti raštą (§ 4), kalbos žaidimą (§ 21) ar taisyklę (§ 232). Taigi filosofijos ieškoma „tiesa“ iš tikrųjų yra vaizduote besiremiančios tiesos. Faktų naudojimas turėtų būti paveiktas vaizduotės, ir todėl Wittgenšteinas pateikia daug žaidimo pavyzdžių. Anot Binkley'aus, „Wittgenšteinas nesistengia pasakyti, kaip daiktai yra, bet kaip jie galėtų būti – kaip mes galėtume naudingai įsivaizduoti juos esant“ (Binkley, 1973, 53). Ši mintis sugrąžina prie Wittgensteino *eskizinio* žiūros būdo, kur „teisingu“ filosofijos metodu laikomas reiškinių apžvelgimas iš visų įmanomų perspektyvų. Dėl to „žiūrėjimas“, „žvalgymasis“ tampa *Tyrinėjimų* metafora. Pamatyti vaizdai ženklinami eskizų forma ir nepaneigia vienas kito, bet tarsi dėlionė atveria skirtingas problemos perspektyvas. Wittgensteino filosofijos tyrinėtoja Jane Heal savo straipsnyje „Wittgenšteinas ir dialogas“ siekia pagrįsti, kad:

- *Tyrinėjimai* yra dialogas,
- kitas kalbėtojas yra kiekvienas iš mūsų, jeigu atpažįstame save pokalbyje ir norime dalyvauti mainuose,
- dialogo metu įvyksta daug skirtingo pobūdžio kalbėjimo aktų: tvirtinimų, prieštaravimų, protestų, klausimų, pripažinimų ir t. t.,
- visi jie (kalbėjimo aktai – D. K.) sukurti apgalvotai ir labiau išplėtoti *Tyrinėjimuose*, negu kituose vėlesniuose raštuose (Heal, 1996, 73).

Tuos pačius klausimus Wittgenšteinas apžvelgia iš skirtingų taškų, kaskart apmėdamas naują jų vaizdą. *Tyrinėjimuose* jis teigia norėjęs pateikti skaitytojui struktūruotas mintis, kad jos eitų viena paskui kitą natūralia ir nenutrūkstama seka ir sudarytų aiškų kraštovaizdžio paveikslą, tačiau dėl vadinamųjų *piešėjo* trūkumų veikalas lieka *albumu*. Filosofas suvokia *perrašantis* tikrovę ir savo rankose laikantis žirkles, kuriomis reikiamu momentu pateikia apmąstomos realybės iškarpas: „Aš rodau savo mokiniams iškarpas didžiulio kraštovaizdžio, kuriame jie nepajėgia susiorientuoti“ (Wittgenstein, 1984, 56) arba „tik kai kurie sakiniai, kuriuos aš čia užrašau, eina pirmyn (progresuoja), o kiti yra tarsi čekšėjimas kirpėjo žirklių, kurias jis turi be paliovos judinti, kad jos tinkamu momentu kirptų“ (*ten pat*, 66). Šią mintį jis planavo pakartoti *Tyrinėjimams* skirtoje pratarmėje, tačiau šio sakinio ten nebeliko ir mes skaitome, kad „šią knygą sudarančios filosofinės pastabos yra tarsi visuma kraštovaizdžio eskizų, atsiradusių šių ilgų ir painių kelionių metu“ (Vitgenšteinas, 1995, 115). Mentalinio dykinėjimo po kraštovaizdį metafora ir „šokinėjimas“ aplink temą iš

¹⁹ Filosofas teigia: „Gerai, kad aš nesileidžiu paveikiamas!“ (Wittgenstein, 1984, 1).

įvairių perspektyvų rodo digresinį rašymo būdą²⁰. Wittgensteinas minties lauką suvokia kaip teritoriją, kurią reikia išvaikščioti visomis įmanomomis kryptimis. Klaidžiojimo patirtis atliepia specifinę rašymo strategiją, kai netgi vaikstant tais pačiais keliais, rašoma iš anksto suponuojant atsitiktinumą galimybę ir paliekant tekstą atvirą. Nomadiškoji teksto komponavimo strategija būdinga Nietzschei, Kierkegaardui, Benjaminui²¹ ir kitiems antisisteminiam mąstytojams. Ji atveria netikėtas minties žemėlapių perspektyvas, fragmentišką dėlionę, kuri neišvengiamai pražūva spraudžiant mąstymą į linijinę raišką. Wittgensteinas priešinosi filosofiniams mėginimams pajungti kalbą sistemai, terminologinėms galutinio žodyno reikmėms. Jo supratimu, „filosofų vartojama kalba jau yra deformuota kaip ankšti batai“ (Wittgenstein, 1984, 41), todėl „prastam“ Wittgensteino filosofijos stiliui būdinga tai, ką jis pats teigė apie Shakespeare'o kūrybą: „Tai, kad aš jo nesuprantu, galima būtų paaiškinti tuo, jog aš negaliu jo lengvai skaityti“ (*ten pat*, 49). Wittgensteinas turi omenyje ne atskirus šio menininko kūrinius, bet visos kūrybos stilių, kuris, kaip ir Wittgensteino atveju, išteisina abu kūrėjus ir jų literatūrinės pastangas sakiniiais perteikti didingus minties vaizdus.

²⁰ Čia svarbus rašymo kūnu motyvas: „Aš tikrai mėstau rašikliu, nes dažniausiai mano galva nieko nežino apie tai, ką rašo mano ranka“ (Wittgenstein, 1984, 17).

²¹ Šie filosofai daug samprotavo apie dykinėjimo problemą. Benjaminas savo raštuose yra analizavęs *flâneur* tipą (Benjamin, 1999, 262–267). Analogiškai save įvardijo pats Kierkegaardas veikale *Požiūrio taškas į mano autorinę veiklą. Flâneur* – tai Paryžiaus figūra, intelektualus bastūnas ir vienišius, patiriantis miestą klajodamas po jį, t. y. „iš vidaus“. Ši analogija svarbi Wittgensteino filosofijos kontekste, nes kalbos esmė yra jos vartojimas arba „buvimas joje“.

Coda

Wittgensteino filosofijos stiliaus tema išplėtota pj(esė) neigalioja daryti tokių išvadų, kurias būtų galima pavadinti *neliečiamomis* ir *galutinėmis*. Šioje vietoje galima tik atsigręžti atgal ir dar kartą *nuskaidrinti* nueitos minties kelią. Sekant kompozitoriaus Schumanno pavyzdžiu, sunkius etudus vis dėlto reikėtų ne aiškinti, bet sugroti dar kartą (plg. Steiner, 1998, 22).

Buffono tezė „stilius yra žmogaus paveikslas“ atskleidžia paties Wittgensteino kaip filosofo kūrėjo paveikslą, kuris varijuoja *Traktato*, *Tyrinėjimų*, *Kultūros ir vertybės* stilistikoje nuo analitinės iki literatūrinės / kultūrinės rašymo strategijos. *Kultūroje ir vertybėje* filosofas išsako asmeninį požiūrį į savo ir kitų kūrėjų stilių, o *Traktate* ir *Tyrinėjimuose* jis jau konkrečiai parodo skirtingo stiliaus veikimą. Visų pirma Wittgensteinas yra ne filosofas (mąstytojas), bet rašytojas (literatas). Jei jis nebūtų toks geras stilistas, būtų sunku jį pažinti kaip filosofą, nes daugelis minčių liktų *visiškai* neaiškios. Literatūrinė ir gramatinė kalbos vartojimo pragmatika pačią filosofiją leidžia traktuoti ne iš logikos perspektyvų (teisinga-klaidinga), bet kaip kūrybinį veiksma, todėl Wittgensteinas remiasi poetiniu kalbos variantu, kuris labiau *rodo*, negu *sako*. Taigi Wittgensteino filosofijoje tiesos problema svarstyta kaip stiliaus klausimas, nes literatūrinė kūryba nesistengia kartoti sisteminės *Tiesos*. Kalbos žaidimuose *kuriama* tiesa suponuoja *naujos* kalbinės (literatūrinės) išraiškos būtinybę. Kadangi literatūrinė raiška susijusi su ją kuriančiu autoriumi, kūrėjo stilius ir yra jo tiesa.

Realybė, kurią mėginame suvokti, neapsiriboja kalbiniu matmeniu, todėl edifi-

kacinis filosofijos tikslas – *minčių nuskaiderinimas* ir *sakinių aiškinimas* – negali paaiškinti *to*, kas slypi anapus teksto. Remdamasis poezijai būdingu išraiškos daugiaprasmiškumu, stilistinę sakinio kompoziciją Wittgensteinas derino su muzikine tradicija, kuri jam atvėrė tylos ir neišreiškiamumo sritį. Savo (filosofine) literatūra Wittgensteinas paneigia nuostatą, kad filosofijai rūpi tik mintis pati savaime, o kalba tėra priemonė jai išreikšti. Filosofas siekė minties ir kalbinės išraiškos vienovės. Šią stilistinę problemą Wittgensteinas sprendė pasirinkdamas fragmentinį rašymo metodą ir retsykais pereidamas prie vizualinių

meninės išraiškos formų (skulptūros, architektūros) arba konkrečių gyvenimiškos veiklos praktikų. Išlaikydamas kritinę poziciją sisteminės filosofijos atžvilgiu, Wittgensteinas nesiekė kurti savo filosofijos mokyklos ir nenorėjo būti mėgdžiojamas. Jo sakiniai stilistiškai nepralenkami ir todėl įvairūs autoriai juos tiesiog pakartoja. Wittgensteino sakinių *repeticija* galimā ne todėl, kad jau nebėra ką *naujo* pasakyti (tai būtų filosofo mokslininko požiūris), bet kiekvienas kūrybiškai *drąsus* pakartojimas *naujai* parodo pačią mintį ir šią mintį *perrašančio* žmogaus stilistinį paveikslą (filosofo poeto požiūris).

LITERATŪRA

Bartas, Rolanas, 1991: *Teksto malonumas*, sudarė ir vertė Galina Baužytė-Čepinskiene, Genovaitė Dručkutė ir kt., Vilnius: Vaga.

Benjamin, Walter, 1999: *Selected Writings 1927–1934*, vol. 2, translated by Rodney Livingstone et al., Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Binkley, Timothy, 1973: *Wittgenstein's language*, The Hague: Martinus Nijhoff.

Deleuze, Gilles, 1997: „Literature and Life“, *Essays: critical and clinical*, translated by Daniel W. Smith and Michael A. Greco, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1–6.

Donskis, Leonidas, 2008: „Alternatyva: lėtojo skaitymo atgimimas“, *Tyliosios alternatyvos: socialinės analizės ir kritikos eskizai*, Vilnius: Versus aureus, 276–281.

Engelmann, Paul, 1967: *Letters from Ludwig Wittgenstein with a Memoir*, translated by L. Furtmüller, edited by B. F. McGuinness, Oxford: Basil Blackwell.

Gadamer, Hans-Georg, 1999: *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos.

Heal, Jane, 1996: „Wittgenstein and Dialogue“, *Philosophical Dialogues: Plato, Hume, Wittgenstein*, edited by Timothy Smiley, The British Academy: Oxford University Press, 63–83.

Kierkegaard, Søren, 1960: *The Diary of Søren Kierkegaard*, edited by Peter P. Rohde. Translated from the Danish by Gerda M. Andersen, New York: Philosophical Library.

Kuhns, Richard, 1971: „Philosophy as a Form of Art“, *Literature and Philosophy: Structures of Experience*, London: Routledge & Kegan Paul, 215–272.

Nietzsche, Friedrich, 2008: *Žmogiška, pernelyg žmogiška: knyga laisviesiems protams*, iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Alma littera.

Pascal, Blaise, 1997: *Mintys*, iš prancūzų kalbos vertė Anicetas Tamošaitis, Vilnius: Aidai.

Pučiliauskaitė, Saulenė, 2008: „L. Wittgensteino estetikos pamokos“, *Problemos* 74: 108–118.

Pučiliauskaitė, Saulenė, 2005: „Mažoji filosofija, arba filosofija kaip literatūra“, *Darbai ir dienos* 41: 67–79.

Pučiliauskaitė, Saulenė, 2001: „Wittgensteino Mėlynasis sąsiuvinis: pakeliui į *Filosofinius tyrinėjimus*“, *Darbai ir dienos* 27: 199–220.

Rorty, Richard, 1991: *Consequences of Pragmatism (Essays: 1972–1980)*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Rorty, Richard, 1989: *Contingency, irony, and solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rorty, Richard, 1979: *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Steiner, George, 1998: *Tikrosios esatys: ar mūsų kalbėjime kas nors glūdi?* iš anglų k. vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai.

Vitgenšteinas, Liudvigas, 1995: *Rinktiniai raštai*. Iš vokiečių ir anglų kalbų vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis.

Žiemytė, Rasa, 1999: „Apie Wittgensteino filosofavimo stilių“, *Žmogus ir žodis* 1, Nr. 4: 21–25.

Wiesing, Lambert, 1995: „Aesthetic forms of philosophising“, *The question of style in philosophy and the arts*, edited by C. van Eck et. al., Cambridge: Cambridge University Press, 108–123.

Wijdeveld, Paul, 2000: *Ludwig Wittgenstein: architect*. Amsterdam: Pepin Press.

Wittgenstein, Ludwig, 1990: *Bemerkungen über die Farben; Über Gewißheit; Zettel; Vermischte Bemerkungen*. Hrsg. Joachim Schulte, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wittgenstein, Ludwig, 1984: *Culture and Value*, edited by G. H. von Wright and H. Nyman, transla-

ted by Peter Winch, Chicago: The University of Chicago Press.

Wittgenstein, Ludwig, 2001: *Užrašai 1914–1916*. Iš vokiečių k. vertė Jurgita Noreikienė, Vilnius: Pradai.

Wittgenstein, Ludwig, 1969: *The Blue and Brown Books*, New York: Barnes & Noble.

Делез, Жиль, Гваттари, Феликс, 1998: *Что такое философия?* Перевод с французского С. Н. Зенкина, Москва, Санкт-Петербург: Институт экспериментальной социологии, изд. Алетейя.

Монтень, Мишель, 1997: *Опыты*. Кн 1–2. Перевод с французского А. С. Бобовича et al., Москва: Рипол Классик.

Ницше, Фридрих, 1998: *Сочинения в двух томах* 1, Перевод с немецкого Р. В. Грищенкова, Санкт-Петербург: Кристал.

Рорти, Ричард, 2003: „От религии через философию к литературе: путь западных интеллектуалов“, *Вопросы философии* 3: 30–41. Перевод с английского С. Д. Серебряного.

THE PROBLEM OF STYLE IN LUDWIG WITGENSTEIN'S PHILOSOPHY

Darius Klibavičius

S u m m a r y

The paper deals with a problem of philosophical style in Ludwig Wittgenstein's (1889–1951) most significant works *Tractatus Logico-Philosophicus*, *Philosophical Investigations* and in a posthumous collection of miscellaneous remarks *Culture and Value* as well. The author performs a comparative analysis between two different writing strategies of Wittgenstein's philosophy – the analytical and the literary/cultural one. Since the truth is made rather than found, the author states that the problem of truth is replaced by the problem of style in Wittgenstein's philosophy. This paper extensively discusses Buffon's statement that “the style is a picture of human being himself”, and the style of writing reveals the philosopher as a creator of literature.

According to Wittgenstein, philosophy is not a theory or a doctrine, but rather an activity and clarification of thoughts, so the main principle of Wittgenstein's philosophy is “showing” rather than “saying”.

With the help of this distinction, he tried to overcome the boundary between sayable and unsayable. The concept of “saying” in Wittgenstein's works is related to systematic philosophy and the other one – that of “showing” – is related to edifying philosophy and poetic pragmatism because namely poetry goes beyond the limits of language not by saying, but by showing and, this way, discloses the *novelty* of one's text as a piece of literature.

Creating works in fine arts (sculpture and architecture) Wittgenstein acknowledged the importance of the inseparable unity between the idea and its expression. This paper also highlights the reasons why Wittgenstein used a fragmentary, sketch writing style. The philosopher proposes intentionally to his readers the examples of thinking; still, instead of trying to tell them what things are indeed, he suggests looking at them from different points of view.

Gauta 2009 01 26
Priimta skelbti 2009 04 26

Autoriaus adresas:
Filosofijos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas
Tel. (+370 37) 32 78 34
El. paštas: darius.klibavicius@gmail.com